

Viklau kyrka

Karaktärisering 2020

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 Gotlands
Museum

Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0047

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.

Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.

Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2021/007471.

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund.....	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Viklau socken	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogården.....	9
Kyrkogårdens huvuddrag	9
Historik.....	10
Nulägesbeskrivning	13
Kyrkobyggnaden.....	25
Kyrkans huvuddrag.....	25
Byggnadshistorik	30
Nulägesbeskrivning	35
Fast inredning och inventarier	69
Restaureringar	83
Senaste restaureringarna.....	83
Arkeologi	86
Värdering	88
Allmänt.....	88
Bruksvärden	90
Kyrkobyggnaden.....	90
Kyrkans inventarier	91
Kyrkogården	91
Händelselista Viklau kyrka	93
Lagskydd.....	98
Källor	99
Källor och litteratur.....	100
Otryckta källor.....	100
Tryckta källor.....	100

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt att notera spår av förändringar som har gjorts och att observera kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytaga bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

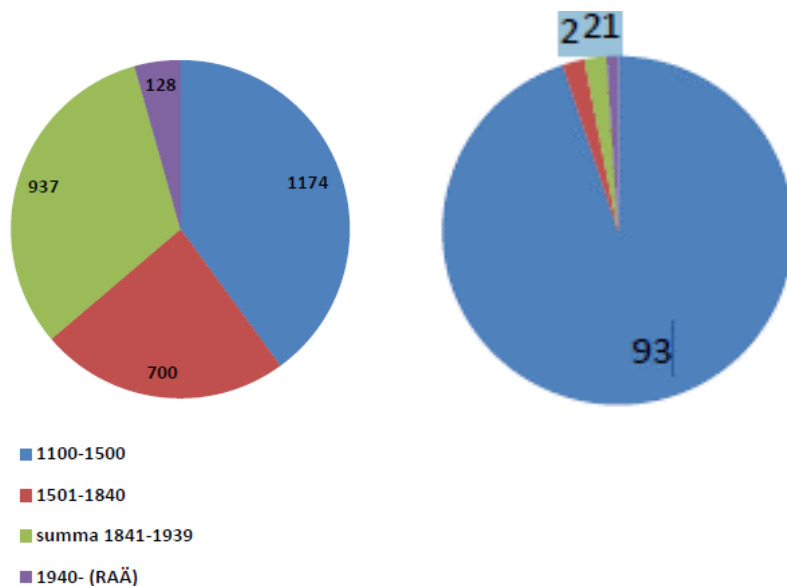
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnismärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgskyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpuppstatyer i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt

nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasin väggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

Omgivningar

Viklau socken

Viklau kyrka ingår i Romaklosters pastorat. Den är belägen på mellersta Gotland, ca 27 km från Visby. Socken är en typisk skogsbygd med ängs- och hagmarker samt mindre åkerområden. 2019 fanns 134 invånare.

Kyrkomiljön

Viklau kyrkogård med kyrka omges på tre sidor av ett öppet odlingslandskap. Den gränsar i söder mot landsvägen mellan Väte och Sjonhem. På den andra sidan av vägen ligger den tidigare skolan. Närmast i väster finns en parkering belägen, intill vilken står ett sockenmagasin och en mindre byggnad innehållande kyrkans panncentral.

Öster om kyrkogården finns en ruinkulle, troligen efter den medeltida prästgård som förstördes av en brand 1589.

Lämningar av en trolig medeltida prästgård. Foto ES 2020.

Viklau kyrkomiljö fotograferad från öster 2020. Pär Malmros, Visby stift.

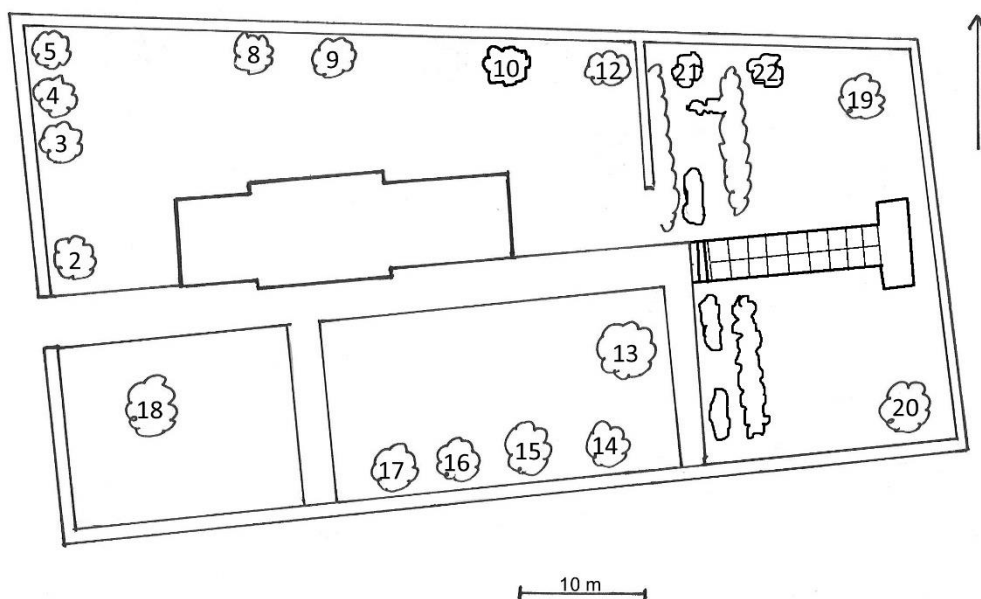

Viklau kyrka fotograferad från norr 2020. Foto Pär Malmros, Visby stift.

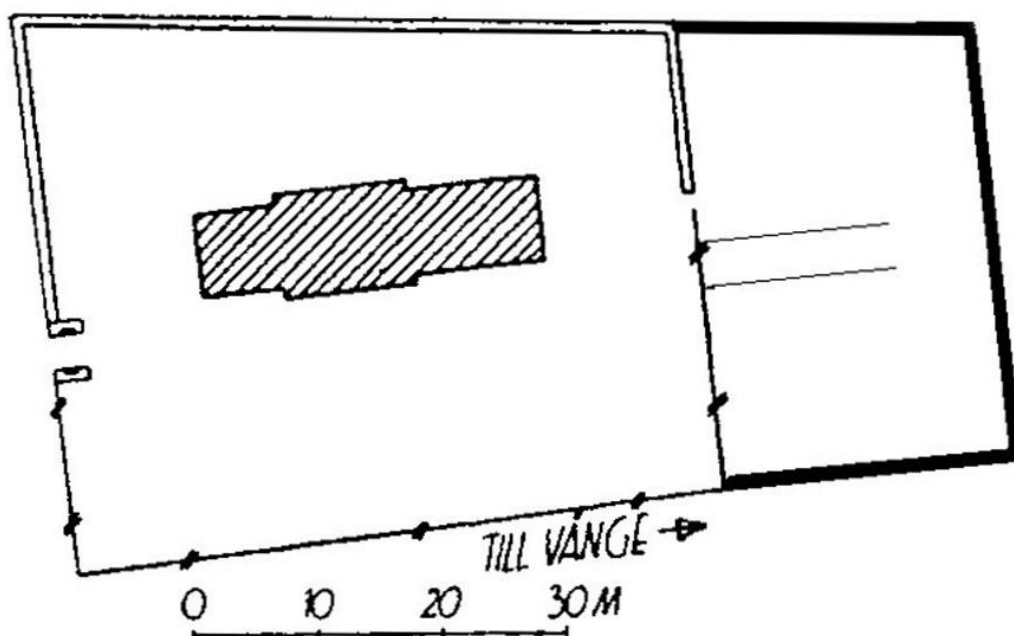
Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

Kyrkogården utgörs av en äldre och en yngre del som är utvidgad åt öster. Den omgärdas av en stenmur. Innanför murarna på den gamla kyrkogården växer lövträd, huvudsakligen lönn och ask.

Viklau kyrka. Trädplan upprättad 2011, reviderad 2020 av Gotlands Museum.

Viklau kyrka. Situationsplan tillkommen 1930- eller 1940-talet. Ur Sveriges kyrkor 1952.

Historik

Skattdömningskartor från 1752 visar att Viklau kyrka omges av åkermark och ängs- och hagmarker. År 1764 omtalas ”kiyrkogårdsplanken wara af trä och behöfwa reparation”. Efterhand utbyttes träplanket mot stenmurar.

I ett protokoll från 1863 omtalas äldre träd. Innan dess fanns ”inga planteringar”.

Delar av stenmuren dömdes ut 1892, året därpå revs den södra sträckningen och i dess ställe sattes ett järnstaket upp. Delar av den äldre muren användes då en skolbyggnad uppfördes i slutet av 1800-talet. På laga skiftes karta syns kyrkan och skolbyggnaden. Öster om kyrkan ligger ytterligare en byggnad (sockenmagasinet?).

1950-52 utvidgades kyrkogården åt öster och de nuvarande murarna i norr, öster och väster kom till. 1964 ersattes järnstaketet i söder med en mur. Den norra delen av muren torde dock vara av högre ålder än 1900-tal.

Skattdömningskarta 1752.

Laga skiftes karta 1895.

Viklau kyrka. Kyrkogården avgränsas mot söder av ett järnstaket, och omges av en trädkrans. Okänd fotograf. RAÄ, Kulturmiljöbild.

På kyrkogården finns både gravvårdar och gräskullegravar. Foto Alfred Edle 1928. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Den södra delen av kyrkogården med de ovanliga gravvårdarna i form av stenkors. Foto Alfred Edle 1928. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Den södra delen av kyrkogården. Foto Anders Roland, datum okänt. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Den tre ovanliga gravvårdarna i form av stenkors söder om kyrkan har inte samma placering idag som tidigare. Foto Johnny Roosval, datum okänt. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Nulägesbeskrivning

Viklau kyrkogård har en rektangulär utformning efter utvidgningen åt öster 1952-53. Övergången mellan de den äldre och yngre kyrkogårdarna markeras genom att grunden till den gamla muren är bevarad i den norra delen. Den yngre delen är belägen något högre genom att jordmassor blivit påförd. Den nås via en kalkstenstrappa.

Hela kyrkogården omges av kallmurade kalkstenmurar, vilka tillkom 1952-53 med undantag för muren utmed landsvägen, som uppfördes 1964. Den västra muren bryts av en stiglucka med pardörrar. Sadeltaket täcks av falar. På stigluckans norra fasad finns ett litet skyddstak för de två gravhällar som ställts upp där – en kalkstenshäll med runristningar samt en sandstenshäll med fragmentariska ristningar. I den södra muren finns två ingångar, båda med pargrindar av järn mellan stolpar av kalksten. Från stigluckan i väster löper en grusgång utmed kyrkans södra fasad, den fortsätter österut till den yngre kyrkogården där det finns anslutande gångar från de båda södra ingångarna. Kyrkogården har av två belysningsstolpar.

Den äldre delen av kyrkogården omges av en trädkrans bestående av äldre hamlad ask (nr 1, 3, 4, 9, 12-14, 17, 18), äldre hamlad tysklönn (nr 2, 5), äldre hamlad skogslönn (nr 16), yngre (nr 10). En mycket gammal skogslönn som är hamlad (nr 18) växer i den västra delen, se situationsplan s. 9. Kyrkogårdens äldsta träd, en skogslönn (nr 18) är planterad omkring mitten av 1800-talet. Övriga träd är planterade i slutet av 1800-talet och under första delen av 1900-talet då en del äldre träd ersattes i trädkransen. I den yngre delen av kyrkogården finns fyra solitära träd, ek (nr 19) och pelarek (nr 20-22). Den avgränsas mot den äldre kyrkogården av en spireahäck samt två tuja häckar som omger kalkstenstrappan. I den främre delen av kyrkogården finns häckar med oxbär på båda sidor om kalkstensgången. (Se situationsplan s. 9).

Gravarna är koncentrerade till den södra och västra delen av kyrkogården, samt till den yngre delen. Den norra delen av kyrkogården saknar gravar. En askgravlund har anlagts efter beslut 2017.

Viklau kyrka fotograferad från ovan, väster 2020. Till höger syns den tidigare skolan. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Viklau kyrka fotograferad från nordväst 2020. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Viklau kyrka fotograferad från öster 2020. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Den äldre kyrkogården omges av terrassmurar och en trädkrans. Den södra muren. Foto ES 2020.

Grusbelagd gång söder om kyrkan. Foto ES 2020.

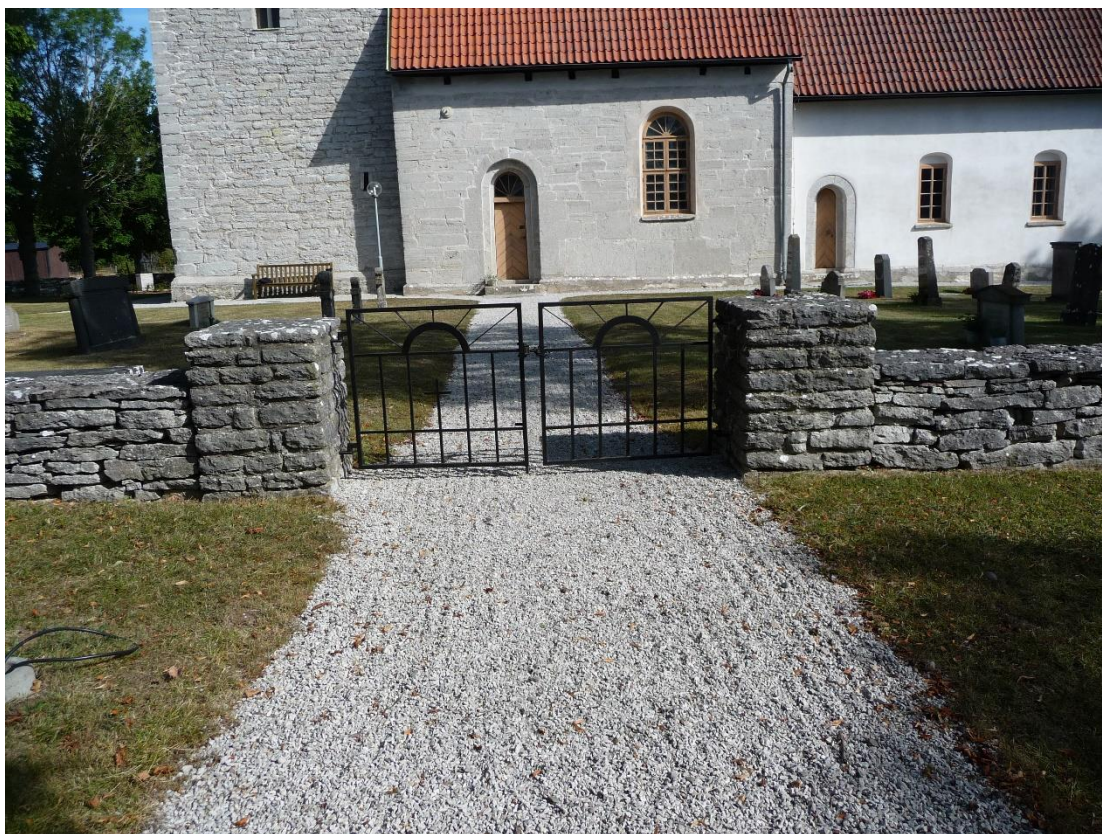
En grusbelagd gång och en äldre ask markerar den östra gränsen för den äldre kyrkogården. Foto ES 2020.

Den yngre kyrkogården i väster avgränsas i väster av grunden till den gamla muren och en häck med spirea. Foto ES 2020.

Stiglucka vid den västra ingången. Fotograferad från väster. Foto ES 2020.

Pargrindar i järn flankerade av stolpar i kalksten vid den södra muren. Foto ES 2020.

Den sydöstra ingången har liknande grindar i järn flankerade av stolpar i kalksten som den södra ingången. Foto ES 2020.

Den södra delen av den äldre kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2020.

Den sydöstra delen av den äldre kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2020.

Den norra delen av den äldre kyrkogården saknar synliga gravar, fotograferad från väster. Foto ES 2020.

Den norra delen av den äldre kyrkogården, fotograferad från öster. Foto ES 2020.

Den västra delen av den äldre kyrkogården, fotograferad från söder. Foto ES 2020.

En askgravlund ligger i det nordvästra hörnet av kyrkogården omkring 2017. Foto ES 2020.

En trappa med några trappsteg leder till den yngre kyrkogården som är något upphöjd. Trappan omges av tujahäckar. Foto ES 2020.

I den yngre kyrkogården leder en gång belagd med kalkstensplattor fram till en liten yta och en sittbänk i kalksten.
Foto ES 2020.

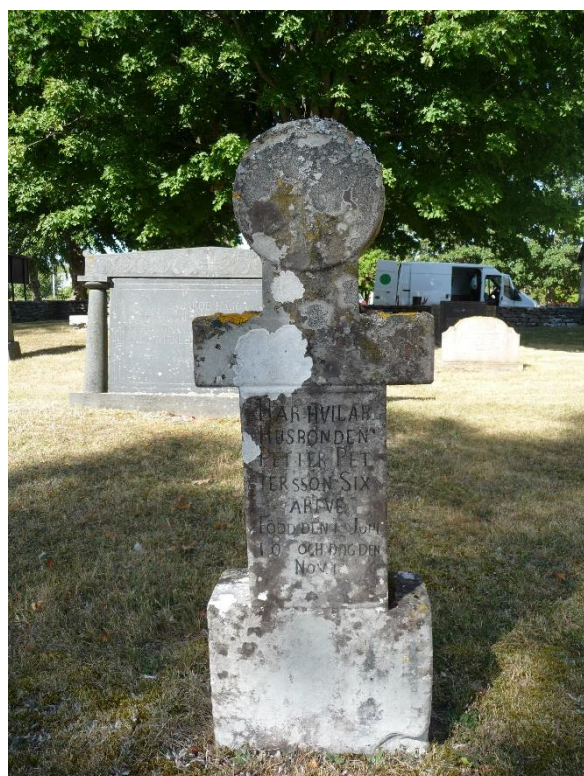
Den yngre kyrkogården fotograferad från öster. I den främre delen finns hagtornshäckar på båda sidor om gången. Foto ES 2020.

Den yngre kyrkogården omges av en låg mur av kalksten med överliggare. I det sydöstra hörnet växer en pelarek. Foto ES 2020.

I den sydvästra delen av kyrkogården står tre stenkors i kalksten på rad. De förefaller ha blivit något omplacerade sedan tidigare (se bild s. 12). Foto ES 2020.

Stenkorsen är utpekade som kulturhistoriskt värdefulla genom sin utformning och ålder. Foto ES 2020.

Gravvård i sandsten. En sockel krönt av ett kors från senare hälften av 1800-talet. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning och att den är tidstypisk. Foto ES 2020.

Gravvalv med täckstenshäll i kalksten från före 1850-talet. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning och ålder. Foto ES 2020.

Gravvård i kalksten från 1898/99. En sockel krönt av ett kors, inskriptionsplatta i marmor. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto Es 2020.

Gravvård i kalksten med 'horn' från sent 1800-tal. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning och att den är tidstypisk. Foto ES 2020.

Överst en runristad gravhäll med ett latinskt kors inristat. I stammens tvärarm kan en runristning "BOTVID BOERMARFT" urskiljas. Nederst en sandstenshäll med en sköld inristad. Foto ES 2020.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Viklau kyrka kan uppfattas som en relativt enkel kyrka bland de gotländska kyrkorna och utgör en av dem som genomgått förändringar under 1800-talet. Samtidigt har den en hyst en av landets mest kända medeltida träskulpturer, som uppmärksammades i början av 1900-talet för sin ålder, sin välbevarade färgsättning och sin konstnärliga kvalitet. År 1928 såldes den till Statens historiska museum och i kyrkan finns en välgjord kopia. Kyrkan har även en tidigmedeltida dopfunt med uttrycksfulla bildframställningar och dess murar utgör nästan i helhet en anläggning från 1100-talets senare del och 1200-talets mitt, en av Gotlands äldre kyrkor även om portaler och fönster är förändrade senare. Kyrkan består av ett långsträckt kor vars östra del upptas av sakristia med magasin i övervåningen, samt ett något högre och bredare långhus och ett resligt torn i väster. Sakristian tillkom på 1850-talet som ersättning för en medeltida absid som revs, liksom en sakristia på norra sidan, sannolikt från 1700-talet. Kyrkorummet präglas av inredning och dekor från 1700- och 1800-talet men har i hög grad bevarat medeltida proportioner. Den symmetriska fönstersättningen i kor och långhus samt korets utformning med sakristians flankerande dörrar utgör en lösning som var vanlig under 1800-talets förra hälft på fastlandet.

Exteriör längs sydfasaden sedd från väster. Foto JL 2020.

Exteriör från sydöst. Foto JL 2020.

Exteriör från nordöst.
Foto JL 2020.

Exteriör från sydöst. Foto J.L. 2020.

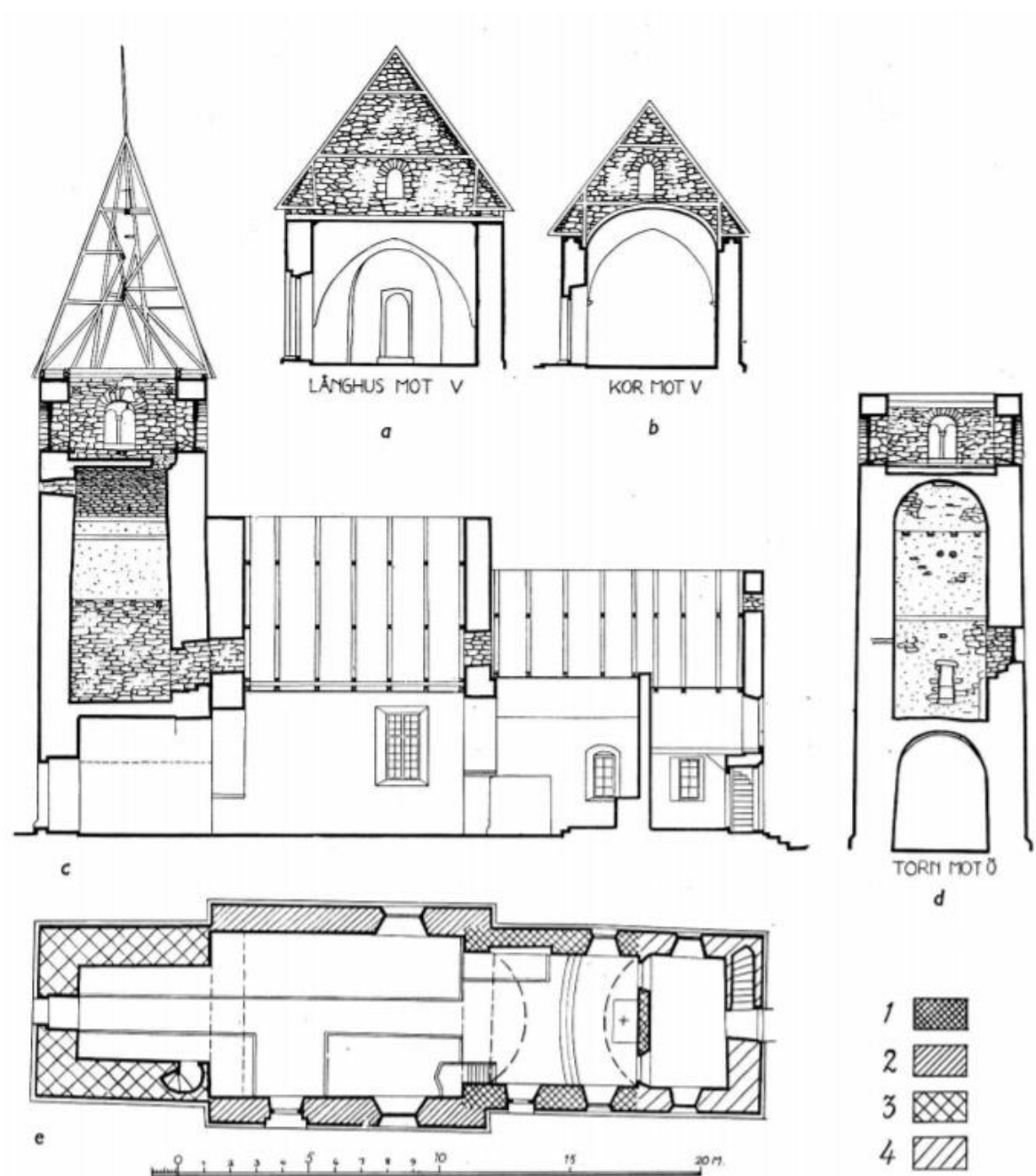

Exteriör från söder. Foto Pär Malmros 2020, Visby stift.

Exteriör från norr och sydväst. Foto Pär Malmros 2020, Visby stift.

Längdsektion och plan samt tvärsektioner av långhuset och koret mot väster, tornet mot öster. Uppmätning Bo Lindwall 1939. Efter Sveriges Kyrkor (68), Gotland IV:3 (1952). – Byggnadsperioder, 1: 1100-talet. – 2: 1100-talets slut. – 3: 1200-talets mitt. – 4: 1850-talet. Väggen bakom altaret hör till period 4.

Byggnadshistorik

Kyrkans äldsta del är koret och långhuset som byggdes under 1100-talets mitt eller senare del. Koret har antagits vara något äldre, men tecken på åtskillnad är i dag svåra att iaktta. Fasaderna, åtminstone i långhuset, utfördes av välluggen kalksten. Bjälkarna som bär innertaket i långhuset synes kunna vara de ursprungliga med synliga urtag för en äldre takstol, medan koret täcktes av valv, enligt uppgift ett kryssvalv. Kvar från denna tid finns dopfunten, madonnabilden och krucifixet, även om det ibland har förmodats att till exempel madonnabilden ursprungligen kan ha hört Roma kloster. Under 1200-talet, sannolikt i anslutning till ett upptecknat årtal 1249, tillkom tornet. Något senare moderniserades bågöppningarna i kyrkan varvid både triumfbågen och bågöppningen i långhusets västra mur mot tornet vidgades och fick svagt spetsbågig form. Utöver det verkar kyrkan inte ha genomgått förändringar under medeltiden. Den förefaller dock ha haft en rik medeltida inredning. Ännu 1863 förvarades ett trettiootal skulpturer i kyrkan.

Under 1700-talets första hälft och mitt genomgick kyrkan en modernisering, varvid ny predikstol, dopfunt, bänkinredning och läktare tillkom och äldre inredning målades om. På 1700-talet byggdes även en sakristia i norr samt den brädvägg som tidigare avskilde ringkammaren.

År 1852-53 genomgick koret en större omgestaltning. Arbetet utfördes av byggmästare Sjöstedt från Vall. Den gamla sakristian från 1700-talet omtalas ha varit i dåligt skick och vid samma tid var det inte ovanligt att nya sakristior kombinerades med sockenmagasin och utformades med många fönster och dörr utifrån för att kunna användas för skolundervisning. Att Eksta och Sproge sedan något årtionde hade sakristia i öster kan ha utgjort en förebild. Arkitekten Ludvig Hedin vid Överintendentsämbetet utförde ritningen, möjligen efter en inlämnad förlaga. Arkitektens avsikt var att sakristian skulle avskärmas bakom ett skrank med fri sikt mot östfönstret, men väggen blev sluten och över sakristian inreddes magasinet. Den tänkta skärmväggen, östfönstrets form och det fristående altarkorset återgavs istället på väggen, målat av en löjtnant Ericsson. Samtidigt med absiden och korets östmur revs korvalvet och ersattes av ett tunnvalv av trä. Då och under de närmaste åren fram till 1860-talets mitt, tillkom fönstren eller fick sin nuvarande form, portalerna murades delvis om, brädväggen för ringkammaren revs, sannolikt som obehövlig efter magasinets tillkomst i öster, läktaren byggdes om eller ersattes med en ny och interiören målades om. Ommålningen som utfördes av Fredrik Hansson från Sigsarve 1863, innebar en färgsättning i gula och bruna färger istället för 1700-talets färgskala. Nyklassicismens ideal kan sägas prägla dessa förändringar. År 1887 reparerades tornhuven och fick lite förändrad form.

Mellan 1930 och 1937 genomgick kyrkan en omfattande restaurering i etapper. Läktaren revs, 1800-talets färgsättning av inredningen togs bort och 1700-talsmåleriet togs fram. Altarväggen målade vid, liksom resten av rummet, och den äldre altaruppsatsen placerades på altaret. Innertakets färg togs bort och det framtagna träet laserades. Den genombrutna altarringen från 1800-talet gjordes slät och sluten. Betonggolv lades in och en värmekammare lades under mark norr om koret i samband med att kyrkan fick uppvärmning, som saknades innan dess. I sin något avskalade form fick kyrkan en modernistisk framtoning. En ny restaurering 1985 under ledning av arkitekt Kjell Abrahamsson innebar att tornet frilades från puts, korets spritputs ersattes av slätputs och att äldre muralmålari togs fram. Det senare gällde en medeltida kvadermålning i triumfbågen och altarväggens måleri från 1850-talet. Altarringens balusterdockor togs fram och innertakets laserade träyta målades i vitt.

Exteriör från sydöst. Observera den nu rivna sakristian på korets norra sida. Teckning av Per Arvid Säre 1852 samt, i bildens övre del, 1864, efter korets ombyggnad. Nedan detalj av den senare teckningen. UUB, Alvin.

Exteriör från sydväst. Observera tornhuvens dåvarande form, före ombyggnaden 1887. Foto Andreas Kollberg, omkring 1869, Gotlands Museum.

Exteriör från sydöst. Foto ca 1900, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Exteriör från sydöst samt långhusets och korets sydfasader från sydväst. Foto Anders Roland omkring 1915 resp. Johnny Roosval, troligen omkring 1910-talet. Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Exteriör från nordväst, troligen omkring 1910. Foto Arkitekturminnesföreningen 1908–23, Digitalt museum.

Exteriör från sydöst. Foto Alfred Edle 1928, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

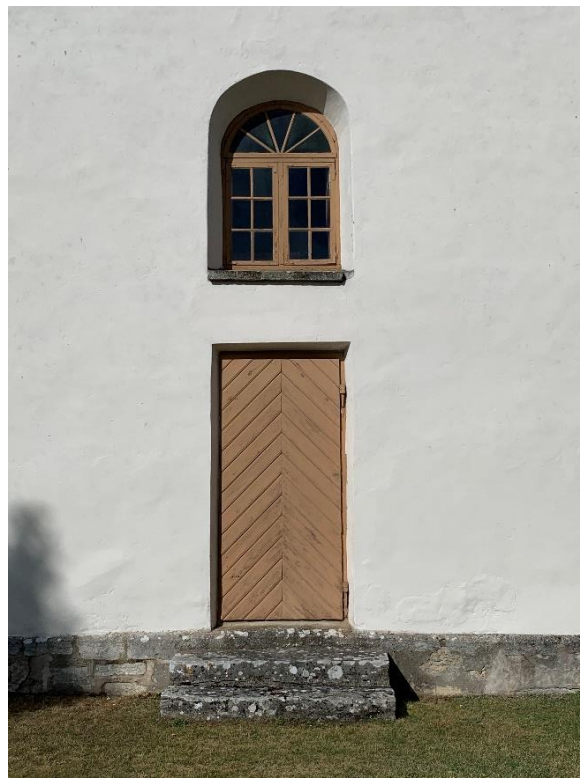
Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kyrkans yttermurverk är blottlagt på långhus och torn, där särskilt långhuset präglas av fint huggna kvaderstensmurar, medan korbyggnaden är putsad. Yttertaken är i tegel, på tornet bräder. Portalerna på de medeltida delarna är romanska med enkel huggen omfattning med språng utan dekorativa detaljer. Portalerna har murats om under 1800-talet och har då delvis fått något annorlunda proportioner. Ingången i öster till sakristian och magasinet är en rakavtäckt öppning utan omfattning men samkomponerade med det rundbågiga fönstret ovanför. Långhusets södra fönster är rundbågigt medan övriga är rektangulära eller stickbågiga, alla formade under 1800-talet. Deras putsade omfattning redovisar att de hör till ett senare kronologiskt skede än murverket. Sockel har en enkel skråkant runt kyrkans delar, kring sakristian med inslag av rundade stenar från den rivna sakristian.

Korbyggnaden från söder. Foto JL 2020.

Korportalen. Foto JL 2020. Tillhöger dörren till sakristians och magasinshögen ingång rakt i östert. Foto JL 2020.

Korbyggnadens norra fasad. Foto JL 2020.

Sockeln på korbyggnadens norra sida, sedd mot väster, samt sockeln i långhusets nordöstra hörn. Foto JL 2020.

Långhusets sydfasad. Foto JL 2020.

Sydportalen. Foto JL 2020 och Einar Erics, trol. 1914, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

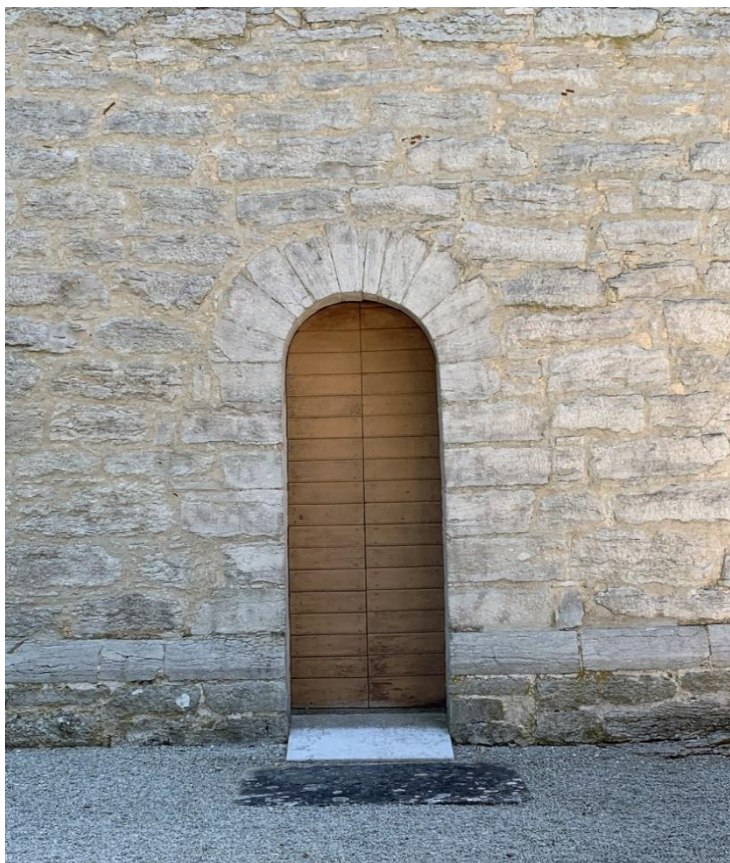
Långhusets norra fasad. Vy från norr. Foto JL 2020.

Vy från nordväst med ett stycke av långhusets västfasad och tornets norra fasad. Foto JL 2020.

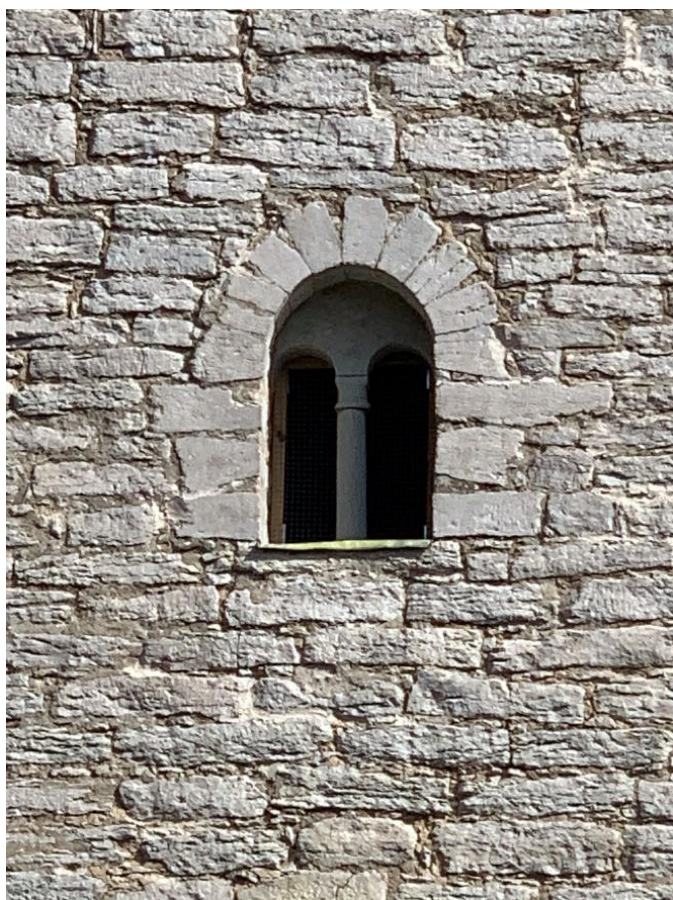
Sockeln i långhusets nordvästra hörn vid mötet med tornets sockel till höger. Foto JL 2020.

Tornportalen. Foto JL 2020 resp. Einar Erics, trol. 1914, Riksantikvariämbetet, Kulturmiljöbild.

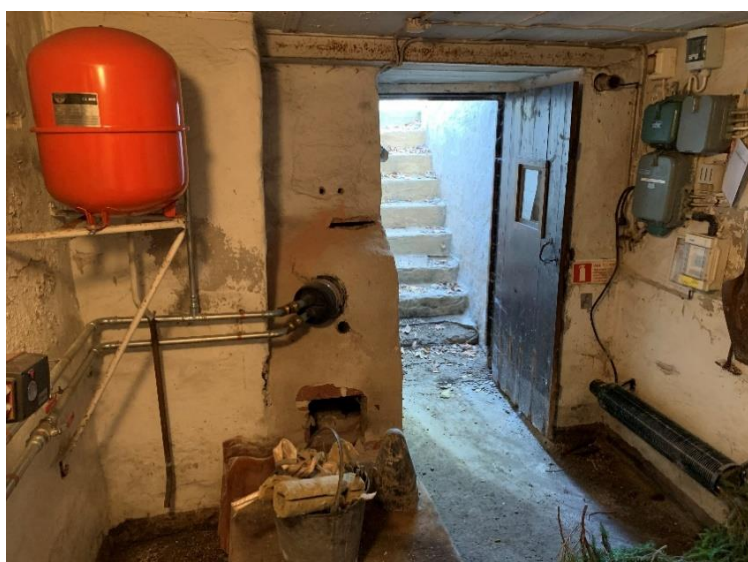
Tornets västra ljudgluggar. Foto Pär Malmros 2020, Visby stift.

Tornets södra ljudlugg samt
ljuslugg lägre ner på tornets södra
sida. Foto JL 2020.

Nedgång till värmekammaren vid korets norra sida. Foto JL 2020.

Värmekammaren mot väster och öster. Foto JL 2020.

Interiör

Invändigt utgör den 1985 framtagna kvaderdekoren kring triumfbågen ett framträdande inslag. Rummet präglas av en färgsättning i varma färger där den mörka inredningen kontrasterar mot de ljusa väggarna. Innertaken i både kor och långhus är i trä, i koret rundvälv, medan tornet täcks av ett murat tunnvalv. Triumfbågen är svagt spetsbågig liksom den båge i långhusets västra del som inramar den runda tornbågen. Golvet är av trä utom vid altaret där det utgörs av gravstenar och andra kalkstenshällar. Ljusinflödet utmärks av att fönstren är placerade symmetriskt i norr och söder, ett förhållande som, vad särskilt gäller koret, är ovanligt på Gotland. Koret präglas också av de symmetriskt placerade ingångarna till sakristian och bemålningen av altarväggen. Korbänken på korets norra sida har ett ryggstycke som är försänkt i muren. Fördjupningen kan möjligen ha tillkommit för att korbänken även fungerade som sakristia innan en utvändig sakristia byggdes på 1700-talet. Sådana typer av invändiga sakristior har förekommit i några kyrkor.

Sakristian, sedan 1852-53 belägen bakom altaret, nås genom de båda symmetriska dörrarna i koret, en ovanlig utformning såtillvida att den ena av de på detta sätt placerade sakristiedörrarna i mindre kyrkor brukar vara en blinddörr. Från sakristian, som likt koret upplyses av symmetriskt placerade fönster, leder en centrerad dörr i öster till en liten farstu innanför ingången. Från denna når en murtrappa, vars steg utgör rundade byggstenar från den rivna absiden, upp till sakristians övervåning som är inrymd till magasinsrum med trägolv och trätak samt en mindre plankvägg mot trapphuset. Sannolikt har viss inlastning kunnat ske genom fönstret i öster. En trätappa från trapphuset leder upp till sakristians vind som förenas med resten av kyrkvinden. Ett trägolv tyder på att även vinden inretts till förvaring dock utan annan gräns mot vindens övriga delar än en låg mur, överdelen av skiljemuren mellan kor och sakristia. På vinden står en sädesbinge från 1800-talet, vilken sannolikt varit avsedd att stå skyddad i magasinsrummet.

Uppgången till tornet och vindarna, förutom uppgången via sakristian, sker via en spiraltrappa i tornets södra mur. Att utrymmet för den murade trappan var trångt framgår av att ett hål mot ringkammaren satts för med träplank, överputsat mot kyrkorummet. En spricka eller skarv i muren vid trappans mynning i första övervåningen tyder på att någon förändring av muren kring trappan skett. Tornets första övervåning upplyses av en högt placerad ljusöppning, elegant tvådelat och försedd med kolonnett samt en välmurad inre omfattning. En rektangulär öppning vid golvet i öster leder till långhusvinden. Över våningen markerar två bjälklag ytterligare övervåningar, vilka dock med få bräder endast utgör vilplan i trappan upp. Bevarad puts på murarna, möjligen ursprunglig, bär inga spår av att våningsindelningen tidigare varit så mycket tydligare utformad. Den andra övervåningen saknar till exempel fönster och får sitt dagsljus från de andra. Den tredje övervåningen täcks av ett murat tunnvalv. I detta finns flera hål för klocklinor, varav två med kvarsittande sturk, träskoning. Via trästege till öppning i valvet nås klockvåningen. Ett utmärkande drag för denna och ljudgluggarnas placering är att de är enkla åt alla håll utom väster där det är parställda men något smalare till proportionerna. På detta sätt får tornet en något rikare form västerut. Tornhuven är uppbyggd kring en inre konstruktion av trä. Långhusvinden nås via den nyssnämnda rektangulära öppningen i första övervåningens östra mur. Passagen genom muren är dock lång, eftersom korets östra mur är byggd stumt intill den kvarstående västra långhusgaveln. Den av hållar rakavtäckta passagen genom tornmuren ter sig enklare än den välvd rundbågiga öppningen i långhuset som har varit synlig också utifrån innan tornet kom på plats. Långhusets gavelröste har väl utstrukna fogar, vilket skulle kunna tala för att det ursprungligen var synligt nere ifrån kyrkorummet. Men även koret, som har haft ett murat valv, har samma utstrukna fogar. Några av bärbjälkarna till långhustaket har urtag som visar att de burit delar i en mer avancerad takstol och sannolikt är ursprungliga. Takstolen i övrigt har

förnyats. Över korbyggnadens delar synes takstolen vara från enhetlig, rimligen från ombyggnaden på 1850-talet. Ovansidan av korets rundade innertak skiljs av en låg mur från sakristievindens plana trägolv. Östra gavelröstet från 1800-talets ombyggnad är grovt putsat men saknar ljuslugg.

Interiör mot öster. Foto JL 2020.

Interiör mot öster.
Foto JL 2020.

Interiör av långhuset respektive ringkammaren mot väster. Foto JL 2020.

Interiör mot väster. Foto JL 2020.

Korets innertak mot väster. Långhusets innertak mot väster. Foto JL 2020.

Tornbågens norra vederlag samt tornbågens övre del. Foto JL 2020.

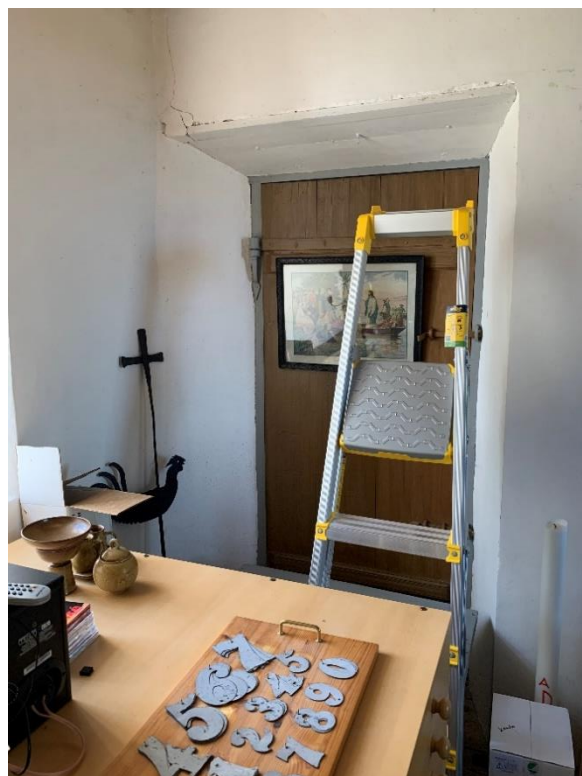
Interiör av koret mot sydöst. Foto JL 2020.

Koret mot sydöst. Foto JL 2020. Koret mot nordväst. Väggskrämen är infälld i muren. Foto JL 2020.

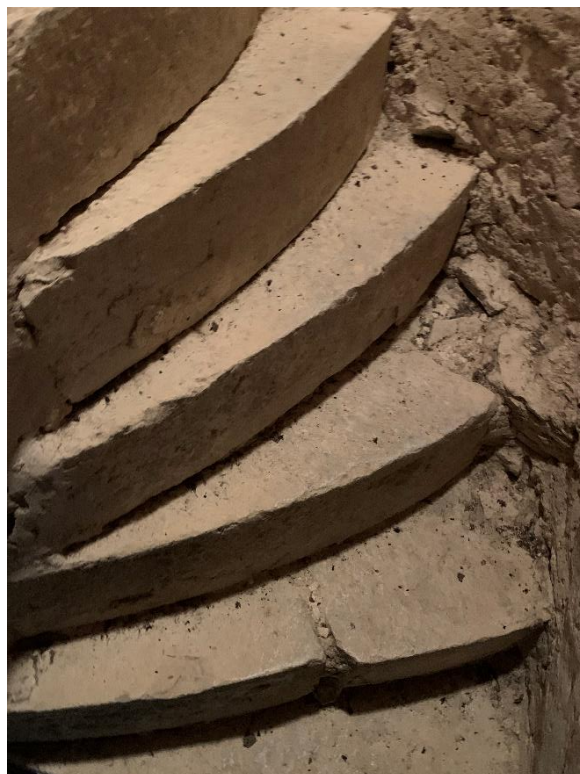
Interiör av sakristian mot nordväst. Foto JL 2020.

Sakristian mot nordöst resp. mot sydväst med dörren på altarets södra sida. Foto JL 2020.

Interiör av sakristian mot sydöst med dörr till farstu och magasinstrappa. Foto JL 2020.

Sakristians farstu och trappan till magasinet, byggd av mursten från den rivna medeltida absiden. Foto JL 2020.

Trappan till magasinet i sakristians övervåning, byggd på 1850-talet med trappsteg av murstenar från den rivna absiden. Foto JL 2020.

Trapphuset till våning och vind över sakristian. Vilplan och dörr till magasinssrummet. Foto JL 2020.

Magasinssrum i våningen över sakristian, sett mot norr med dörr från trapphuset. Foto JL 2020.

Magasinsrum i våningen över sakristian, sett mot öster. Foto JL 2020.

Magasinsrum i våningen över sakristian, sett mot söder. Foto JL 2020.

Trapphusets uppgång till vinden över sakristian och magasinrummet sedd mot norr. Sakristievinden sedd mot vinden mot koret. Foto JL 2020.

Vinden över sakristian och magasinrummet. Sädessbingen till vänster sannolikt uppflyttad från magasinrummet. Foto JL 2020.

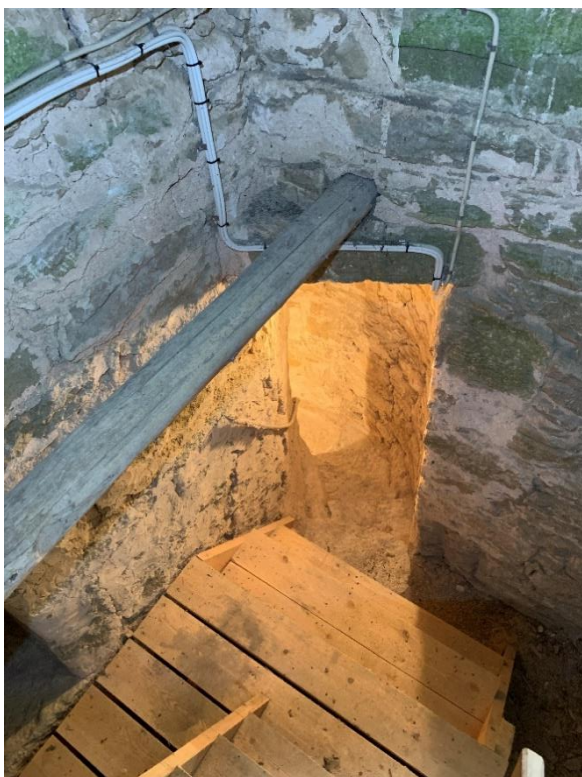
Murtrappa i tornets sydöstra hörn. Ingången från ringkammaren. Foto JL 2020.

Igensättning med bräder i torntrappan, ett stycke ovanför trappdörrens västra post. Foto JL 2020.

Murtrappa i tornets sydöstra hörn, sedd uppåt mot sydväst och nedåt mot sydöst. Foto JL 2020.

Murtrappans mynning i tornets första övervåning med spår av ingrepp i murverket. Foto JL 2020.

Tornets första övervåning sedd mot söder samt den kolonnettörsedda ljusluggen i tornets södra mur. Foto JL 2020.

Tornets första övervåning sedd mot väster med delar av äldre inredning. Foto JL 2020.

Tornets första övervåning mot norr och mot öster med rakavtäckt öppning till långhusvinden. Foto JL 2020.

Tornets första övervåning. T.v. den äldre stegen medan den ännu var i bruk som uppgång till nästa våning, nu ersatt av trappa. Foto Rebecka Svensson 2017, Visby stift. T.h. vy av våningen mot sydväst. Foto JL 2020.

Tornets andra övervåning sedd mot söder vid sydöstra hörnet samt mot sydväst. Ljuset nedtill i vänstra bilden kommer från den kolonnettförsedda gluggen i våningen under. Våningen saknar eget ljusinsläpp. Murarna har kvarsittande puts. Till höger syns de parställda bjälkar som går över rummet i öst-västlig riktning. Foto JL 2020.

Tornets tredje övervåning mot väster. Foto JL 2020.

Tornets tredje övervåning. Tunnvalvets anfang i sydöstra resp. nordvästra hörnet. Valvet kragar över sköldmuren. Skarp putsgräns saknas mellan våningarna vilket tyder på att heltäckande bjälklag saknas. Foto JL 2020.

Hål för klocklina i valvet över tornets tredje övervåning, till höger med sturk (träskoning), möjligen medeltida. Foto JL 2020.

Kvarsittande sturk i ett äldre klockhål i tornets tredje övervåning. Foto JL 2020.

Uppgång till klockvåningen, sedd mot sydöst, samt valvets ovansida under klockdäcket, sedd mot sydväst. Foto JL 2020.

Klockvåningen mot söder. Foto JL 2020.

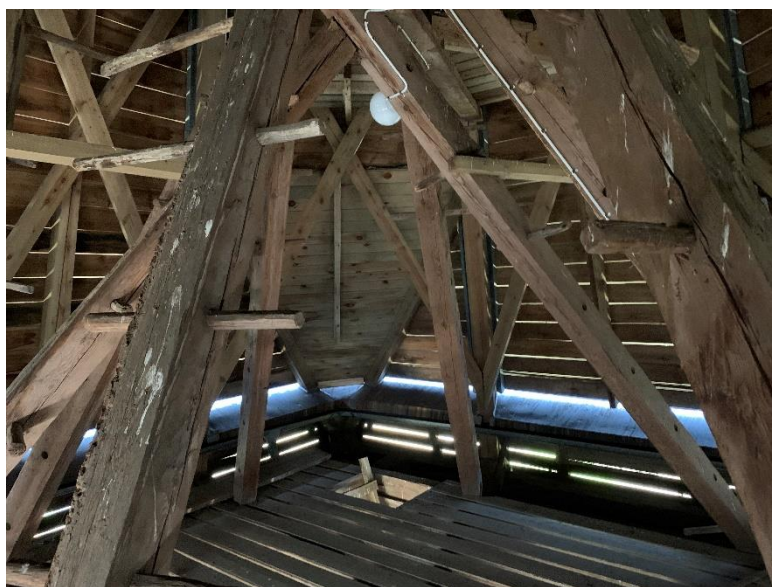
Klockvåningen mot nordväst. De parställda ljudgluggarna åt väster är mindre än de övriga. Foto JL 2020.

Tornhuvens syllar på murkrönet, sedda mot nordväst. Foto JL 2020.

Ljudglugg mot öster samt tidigare använd steg i klockvåningens sydvästra hörn. Foto JL 2020.

Tornhuvens inre, sett uppåt
respektive mot nordväst. Foto JL
2020.

Passage från tornet till långhusvinden, ovan sedd från tornet, nedan från långhuset. Passageen leder via en rakavtäckt gång i tornmuren till en rundvälvd genom långhusets västra gavel. I öppningen framgår hur tornets östra mur är byggd intill gaveln. Den rundbågiga öppningen var alltså synlig i långhusets gavelröste innan tornet byggdes. Foto JL 2020.

Långhusvinden sedd mot väster.

Långhusvinden mot nordväst och norr. Några av bjälkarna för innertakets bjälklag är försedda med urtag och har möjligen utgjort bindbjälkar för en tidigare takstol. Foto JL 2020.

T.v. långhusvinden mot öster med triumfbågsmuren mellan långhus och kor. T.h. öppningen i triumfbågsmuren sedd från korvinden. Foto JL 2020.

Korets vind mot väster. Foto JL 2020.

Korets och sakristians vind mot öster. Foto JL 2020.

Fast inredning och inventarier

Altarbordet är murat, från 1850- eller 1930-talet, försett med en medeltida altarskiva. En relikgömma tillkom 1984. På altaret reser sig en altarpupsats, tillverkad vid 1600-talets slut eller 1700-talets början, utan bilder men med ett centralt placerat bibelord. Altarskrankets balusterdockor bidrar till korets 1800-talskaraktär. Ett medeltida sidoaltare har bevarats i söder genom att tas i bruk som fundament till predikstolen, troligen tillverkad strax innan den målades 1735. Bänkinredningen är tillkommen under 1700-talet. Korbänken, med sin i muren infällda skärm – kanske en rest av en invändig sakristia – är daterad 1731. I triumfbågen hänger ett krucifix från 1100-talet, vars delvis bevarade målade dekor från 1700-talet visar att det då hängde fritt i rummet innan det senare hängdes på korets norra vägg varifrån det på 1930-talet återfördes till bågöppningen. En madonnabild i kyrkan utgör en kopia i gips av konservator Alfred Nilsson av den Mariabild, Viklaumadonnan, som nu finns på Statens historiska museum. Trots att Jesusbarnet saknas utgör den en av landets mest värdefulla tidigmedeltida konstverk. Den såldes till museet 1928, vilket väckte en laddad lokal debatt. Om bilden ursprungligen hört till kyrkan är inte känt. Närheten till Roma kloster har anförts som en möjlighet att den funnits här. Ytterligare ett uppmärksammat tidigmedeltida föremål är dopfunten, tillskriven en mästare i "Hegvalds" skola. Ytterligare en dopfunt finns i kyrkan, tillverkad 1737 som en av de sista i den sedan tidig medeltid viktiga gotländska produktionen av sandstensdopfuntar. En oljemålning från tidigt 1900-tal med nattvardsmotiv av Doris Belfrage, som utfört altartavlor i några kyrkor på fastlandet, och klockan, gjuten 1786, kan nämnas.

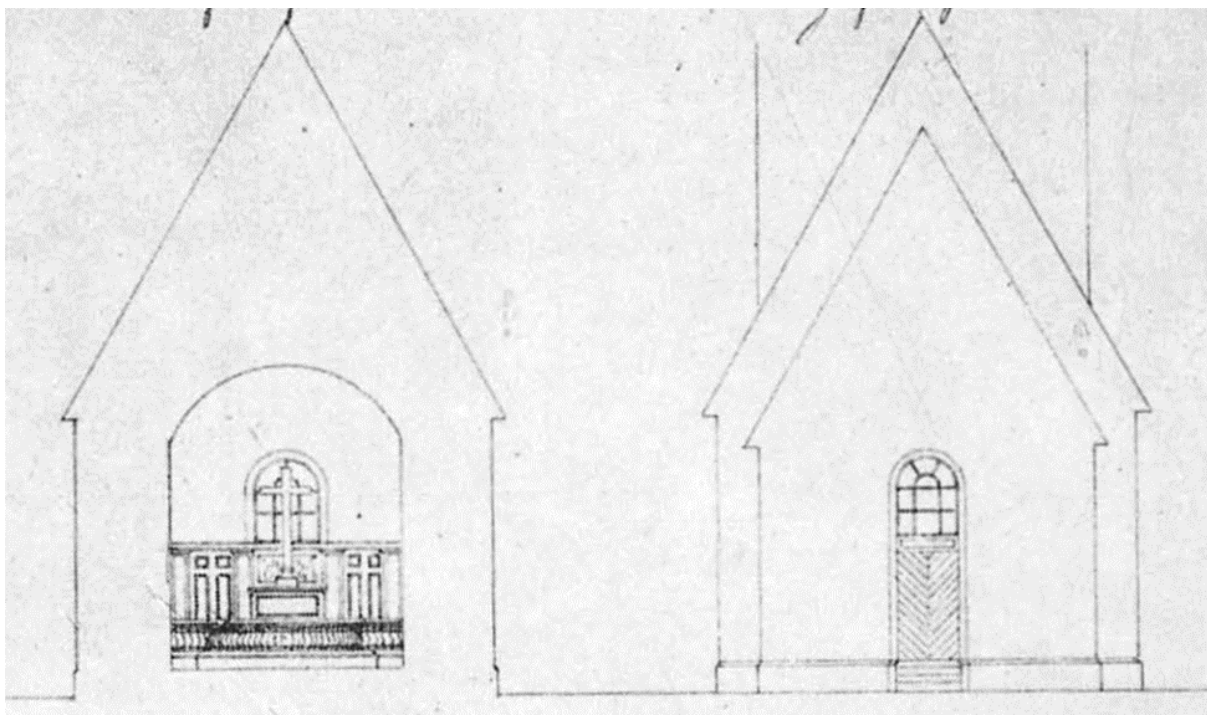
Altaranordning.
Altarpupsatsen från sent 1600-tal målades 1735. Den avlägsnades vid ombyggnaden på 1850-talet och ersattes av ett målat kors på väggen. På 1930-talet målades korset över och altarpupsatsen återinsattes. Korset och alturväggens övriga målade dekor togs fram 1984 och är i dag synlig bakom altarpupsatsen. Foto JL 2020.

Högaltaret, troligen från 1850-talet. Skivan medeltida. Relikgömman skapad år 1984. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift.

Altaruppsatsen, t.h. förvarad i sakristian. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift, respektive Alfred Edle 1928, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Ritning till tillbyggnad och ny utformning av koret med sakristian placerad innanför en skärmvägg bakom altaret över vilken fönstret i öster är synligt i fonden. En inte ovanlig utformning på fastlandet vid 1800-talets mitt. Vid ombyggnaden utfördes korset, skärmväggen och fondfönstret istället som målad dekor på en sluten vägg. Detalj av ritning av Ludvig Hedin 1852, efter Sveriges Kyrkor (68), Gotland IV:3 (1952).

Interiör av koret mot öster i kvällsbelysning. Den målade skärmväggen (jfr ritningen ovan) från 1850-talets ombyggnad framträder tydligt. Foto JL 2018.

Predikstol, troligen från ca 1735, placerad på ett medeltida sidoaltare, samt detalj visande korgen. Foto JL 2020 respektive Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift.

Korbänk, daterad 1731, minskad ca 1930. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift.

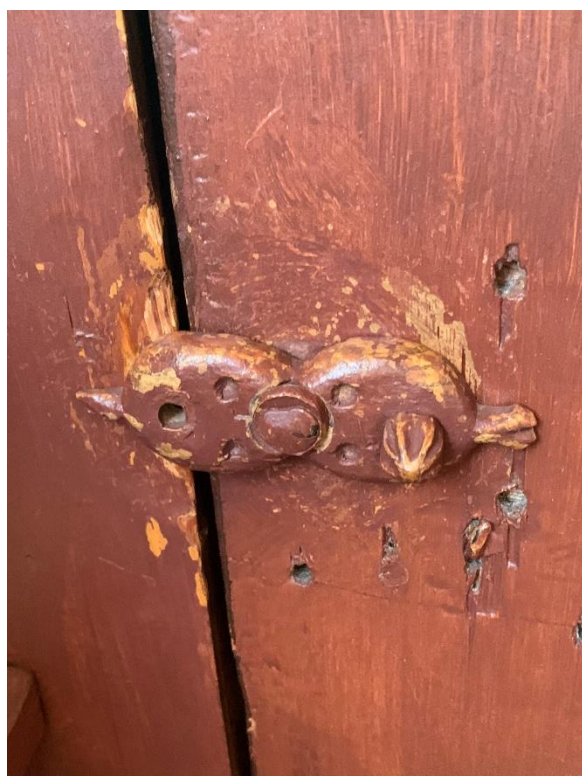
Korbänkens ryggstycke med skärmvägg, försänkt i muren. Foto JL 2020.

Del av bänkinredningen från 1700-talet. Barriären i förgrunden enligt uppgift överförd från den ca 1930 rivna läktaren. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift.

Bänkinredningen sedd från ringkammarens västra del mot öster. Till höger detalj av bänkdörrarnas dekor. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift, resp. JL 2020.

Individuellt skurna vred i bänkarna. Foto JL 2020.

Triumfkrucifix från 1100-talets mitt. Foto JL 2020.

Detalj av triumfkrucifixet. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pettersson 2007, Visby stift.

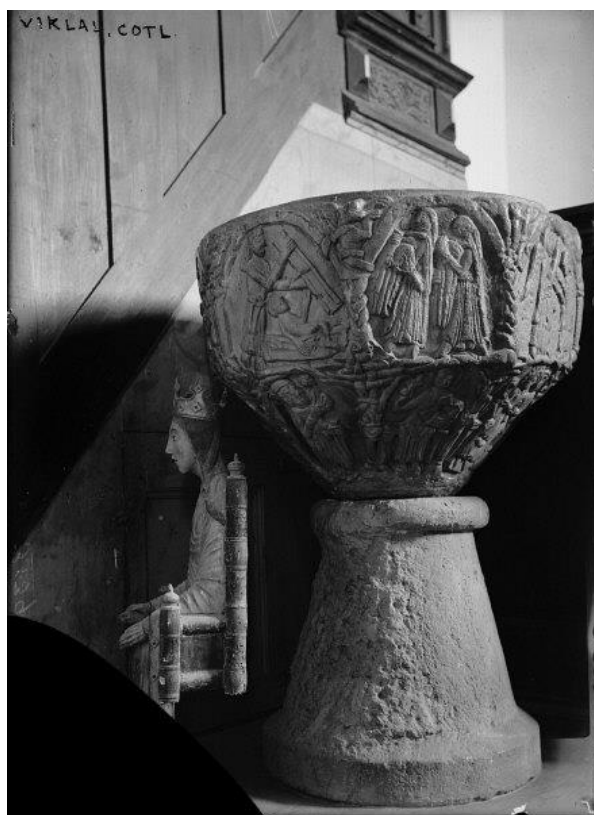
Triumfkrucifixets baksida med målning från 1700-talet. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pettersson 2007, Visby stift. T.h. hängt på nordmuren och med ca 1930 borttagen övermålning från 1700-talet. Foto Carl R. af Ugglas 1907-12, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Ovan, Viklaumadonnan, kopia i gips av Alfred Nilsson omkr. 1930. Foto JL 2020. Till vänster madonnabilden innan den såldes till Statens historiska museum 1928, utan den förkomna nederdelen av stolen, placerad på triumfbågens norra anfangslist ovanför nummertavlan. Foto Einar Erics 1914, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Dopfund. Cuppan från 1100-talets mitt, tillskriven "Hegvalds" skola. Spår av marmorering från 1800-talet. Foto JL 2020 resp. Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift.

Detaljer av dopfundscupans reliefer. Foto JL 2020. T.h. dopfunten, placerad på samma plats som i dag och med senare borttagen övermålning, utgörande stöd för Viklaumadonna under fotograferingen. Foto Carl R. af Ugglas 1907-12, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

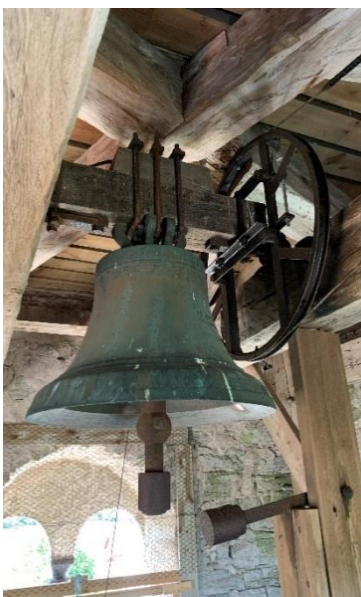

Dopfont av målad sandsten från 1737. Foto JL 2020. Nedan t.v. dopfontens dåvarande uppställning i sakristian. Foto Alfred Edle 1928, Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild. Nedan t.h. nummertavla från 1740. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pettersson 2007, Visby stift.

Oljemålning av Doris Belfrage, 1900-talets början. T.h. gravhäll i koret från 1657. Foto JL 2020.

Klockan, gjuten av Meyer i Stockholm 1786. Foto JL 2020. T.h. sädesbinge, 1800-talet. Foto Bo-Göran Kristoffersson och Danne Pe Pettersson 2007, Visby stift.

Viklaumadonnan, Mariaskulptur från 1100-talets senare del, en av landets äldsta och bäst bevarade samt mest kända medeltida träskulpturer, i kyrkan till 1928 då den såldes till Statens historiska museum. Kopia finns sedan dess i kyrkan. Foto Gabriel Hildebrand, Statens historiska museum.

Restaureringar

Senaste restaureringarna

Kyrkan präglas av några genomgripande omgestaltningar, där 1730-talets nya inredningar och förändringarna från 1850-60-talet hör till ett äldre skede, kännetecknande av senbarockens respektive den sena nyklassicismens ideal. En ambitiöst upplagd restaurering med antikvariska perspektiv genomfördes på 1930-talet. Den innebar till stor del också ett avlägsnande av tilläggen från 1800-talets tillskott i kyrkorummet och en omgestaltning i en tidig modernistisk anda. Den senaste restaureringen på 1980-talet kan sägas utmärkas av en mer postmodernistisk hållning genom framtagande av även 1800-talets måleri, ställt direkt mot både medeltida inslag och inredningen från 1700-talet. Vid alla dessa har yttertaken och fasadernas och kyrkorummets ytskikt i murar, snickerier och inredning setts över.

Interiör mot öster.
Foto Anders Roland
1922, Kulturmiljöbild,
Riksantikvarieämbetet.

Interiör mot väster. Foto Anders Roland 1922, Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet.

Interiör mot öster. Foto Sven Brandel 1926 och Alfred Edle 1951, Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Fornlämningar

Vid stigluckans står en runsten av kalksten fastkrampad mot stigluckans mur, 1,9m hög, 0,95m bred och 0,1m tjock. Runhöjd 7-10 cm. Runstenen är klassad som fornlämning¹.

Kyrkogården

Vid grävning för en grav cirka 8m söder om kyrkans sydöstra hör påträffades i maj 1942 rester av en läderpung samt 66 silvermynt från 1500-talet. Fyndet låg på 0,9m djup i påträffades också fragment av en träkista samt skelettdelar².

Arkeologiska undersökningar

Vid omläggning av sakristians trägolv 1983 genomfördes en provgrävning i sakristians nordvästra fjärdedel för att frilägga en eventuell grundmur till en äldre absid. Under ett cirka 0,7m tjockt raslager av småsten och kalkbruk framkom på nivå cirka 1m under sakristiegolvet en fältstenspackning, grundmuren till absiden. Av packningen frilades endast ytan, ej dess djupgående³.

Kyrkan

Vid restaurering av kyrkan 1930 påträffades 335 mynt under kyrkgolvet. Huvuddelen av dessa utgjordes av W-brakteater⁴.

Övrigt

En bildsten sitter inmurad i den yttre muren på korets nordsida. Stenen påträffades av Böttger och är 2,66x1,23m stor⁵. Stenen finns inte med i Fornreg och har således ingen antikvarisk klass. Den borde vara klassad som Övrig kulturhistorisk lämning.

¹ L1976:4742 (Viklau 46:1)

² Stenberger 1942. SHM Inv. nr. 22914

³ Falck 1983

⁴ Norberg 1930. SHM Inv. nr. 19432

⁵ Böttger-Nielsen 1988

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karaktäristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del

håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistoriker utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vind och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altarpopsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklosters och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för slakten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan har ett stort värde som en av Gotlands många medeltida kyrkor. I högre grad än många andra präglas den av medeltidens tidigare del, vilket framgår av det fina kvaderstensmurverket och detaljer som tornets kolonnettförsedda ljusglugg i söder, men utgör också en av dem som genomgått större förändringar i murverket under 1800-talet. 1800-talets tillägg ger kyrkan en del av dess karaktär. Det förändrade koret med östlig sakristia kan kopplas till ideal som rör klassicismens strävan efter symmetri och sammanhållna strukturer, samtidigt som det vittnar om samhället vid denna tid genom att inbegripa sockenmagasin i övervåningen. Vanligt var också att sakristan fungerade som skolsal med direkt ingång utifrån. Kyrkorummet präglas av den rika

dekoren av bänkinredningen från 1700-talet men ett för Gotland ovanligt inslag är också det bevarade 1800-talsmåleriet på altarväggen, samt det symmetriskt placerade dörrarna till sakristian.

Kyrkans inventarier

Bland kyrkans fåtal inventarier finns några tidigmedeltida konst- och kulturhistoriskt värdefulla föremål, nämligen triumfkrucifixet och dopfunten från 1100-talet, samt den från samma tid, men nu på museum bevarade och mycket välkända Viklaumadonnan. Bland yngre inventarier av värde hör den lilla nummertavlan från 1740 med krönande änglaflykt, men även dopfunten från 1737, vilken dubblar den medeltida, men som utgör en av de sista i en månghundraårig dopfuntstillverkning på ön.

Kyrkogården

Kyrkogården tillhör Gotlands mindre till medelstora kyrkogårdar och har troligen endast utvidgats vid ett sentida tillfälle. Den har tydliga årsringar med en äldre del i väster kring kyrkan och en yngre del i öster, avgränsade av den äldre murens grundmurar och äldre träd. Utvidgningen berättar om socknens expansion och befolkningsökning.

Kyrkomiljön med den medeltida prästgårdsruinen i närheten, har ett stort miljöskapande värde och ger en bild av den medeltida kyrkomiljön.

Den bevarade skolbyggnaden från slutet av 1800-talet i kyrkan närhet, berättar liksom sakristian, om det nära förhållandet mellan kyrka och skolväsendet på den tiden.

Den kvarvarande stigluckan och gångsystemet med grusade gångar huvudgångar i den äldre västra delen samt avsaknad av synliga gravar norr om kyrkan har ett historiskt värde

Kyrkogårdens har samhällshistoriska värden. Den speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal äldre gravvårdar med innehållsrika inskriptioner som berättar om de människor som är knutna till Viklau socken.

Kyrkogården hyser framför allt äldre träd. De äldsta träden i trädkransen planterades under senare delen av 1800-talet. Trädkransen är tidstypisk och berättar om rådande artval och planteringskultur.

Kyrkan ligger öppet i jordbrukslandskapet. Den omgivande trädkransen kring den äldre kyrkogården ger en tilltalande lummighet och rumskänsla

10 av gravvårdarna på kyrkogården anges som kulturhistoriskt värdefulla/intressanta i kyrkogårdsinventeringen 1996. Vid den uppföljande inventeringen 2016 angavs 19 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träd, och buskage är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. Idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Viklau kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla* (2014) vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Viklau kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.	
o. 1140	Koret med absid uppfördes.	SvK
s. 1100-tal	Långhuset uppfördes kort efter att koret stod färdigt (SvK anger omkr. 1170).	GK, SvK
	Triumfkrucifix(SvK anger omkr. 1170).	GK, SvK
	Madonnabild (nu på SHM) (SvK anger omkr. 1170).	GK, SvK
	Dopfunt av Hegwaldr Posthumus (SvK anger omkr. 1130-1140).	GK, SvK
1249	Årtal enligt Strelow.	SvK
o.1250	Tornet, möjligen 1249.	GK, SvK
1262	Årtal enligt Taxuslistan kan enligt SvK ”möjligen avse någon målning skulptur eller annat okänt arbete”.	SvK
1320	Gravhäll över Botedis.	SvK
1641	Botedis gravhäll över Rasmus Sigsarve återanvändes.	SvK
1657	Gravhäll över Tommes Pedersøn, Store Vicker.	SvK
	Gravhäll över Hans Pedersen.	SvK
s. 1600-tal	Altaruppsatsen höggs.	GK
t. 1700-tal	Triumfkrucifixets baksida bemålades vilket visar att det då var upphängt fritt.	SvK
1710	”Lilla sånghustaket” uppgavs vara belagt med tegel.	SvK
1731	Inskription på korbänken.	SvK, Inskr.
1735	Altaruppsatsen och predikstolen målades.	SvK, GK, Inskr.
1737	Dopfunt.	GK, SvK, inskr.
1740(?)	Nummertavla.	SvK
o. 1750	Bänkarna målades i Magnus Möllers stil (rokoko).	SvK
1751	Timglas.	SvK
1755	Skriftefall.	SvK
	En läktare byggdes.	SvK
1756	Ljuskrona av mässing.	SvK
1764	Uppges ”kyrkogårdsplankan wara af Trä och behöfwa Reperation”.	SvK
1775	Läktare.	SvK
1786	Kyrkklockan göts av G. S. Meyer, Stockholm.	GKR, SvK
1794	Korbänk, förfärdigades av snickaren Engberg.	SvK
1796	Årtal skuret i klockstolens bjälkar.	SvK, Inskr.
1700-tal	Predikstolen och merparten av bänkinredningen tillverkades.	GK
1830	Över altaret på valvet var Karl XII:s namnschiffer målat med ”ragelirne”. ”Vid chorwalfvets slut en bjelke varpå Christus på korset och Maria illa arbetade och målade stå”.	ATA

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.	
1840	Spirstock.	GF
1842	Fönstret i långhusets N fasad togs upp.	SvK
1922	Madonnan var placerad på triumfbågens kragsten (fotografi), vilket också Säve uppger.	SvK
1850- tal/1852- 1858	Genomgripande förändringar (de exakta årtalen skiftar med litteraturen, GK anger 1850-tal). Arbetet förestods av byggmästare Sjöstedt från Vall.	GK, SvK
	Den halvrunda absiden revs till förmån för en raksluten sakristia.	GK, SvK
	Murar höjdes och tak sänktes. Tjärade bräder låg på taken, dock inte på "lilla sånghustaket" som var belagt med tegel.	GK, SvK
	Altaruppsatsen förpassades till sakristian. Ny altaruppsats i form av målat kors (citrongult) inom målad nisch, målades av Herr Leutnant Ericsson. Övrig inredning målades brun.	SvK
	Nytt altarskrank utfördes av Johan Thimgren, Orleifs.	GF
	De båda S portalernas utformning ändrades.	SvK
	Korets och sakristians fönster fick sin stickformiga form.	SvK
1862	En bristfällig sakristia fanns på "norra sidan".	SvK
	En fönsterluft på långhusets S fasad utvidgades, den fick samma utformning som fönstret i N fasaden men gjordes i "götisk" stil (en tidningsartikel i GF anger att det skedde 1863 och preciserar att fönstret tidigare var rektangulärt).	SvK, GF
1863	Ringkammaren var avskild från långhuset med en trävägg bakom vilken ca 30 träskulpturer stod, väggen revs och skulpturerna brändes. Delar av väggen verkar ha använts som barriär framför läktaren.	SvK, GF
	Kyrkogården uppges vara kantad av lövträd, inga planteringar fanns innan.	SvK
1863	Kyrkans inre målades och inredningen målades brun (bänkar, bänkskrämar, dörrar, predikstol med baldakin m.m.) av målaren Fredrik Hansson från Sigsarve.	GF
	En (orgel)läktare byggdes.	SvK, GF
	Ljuskrona av mässing.	SvK
1867	Ljuskrona av mässing.	SvK
1860-tal	Brunius och Lemke anger (böckerna gavs ut 1864 resp. 1868) att koret täcktes av kryssvalv (SvK "Brunius såg det och meddelar – väl efter hörsägen – att där tidigare funnits ett vanligt kryssvalv).	SvK
1887	Nytt torn.	GF
1892	Delar av kyrkogårdsmuren dömdes ut, de höll på att vältras av trädkransen innanför densamma.	GF
1893	Kyrkogården omgavs av stenmurar, den S delen av muren revs för att ge sten till ett skolhus. Istället för stenmuren tillkom ett järnstaket kring den S delen av kyrkogården.	SvK
1906	Ett orgelharmonium/kammarorgel anskaffades.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.	
1926-1937	En restaurering genomfördes med avbrott på ett par år(?) p.g.a. penningbrist (en tidningsartikel i GF anger åren 1930-1937, GK anger 1930 och 1937 och SvK anger 1926-1936). Restaureringsförslaget hade arbetats fram av arkitekt Sven Brandel. Ansvarig byggmästare var Reinh. Lydahl, Etelhem. Målningsarbetena utfördes av konservator Alfred Nilsson, dekorationsarbetarna av konstnär Bertil Bengtsson och Ivar Nestilus, Stockholm, övrig målning av Henry Johansson, Vänge.	GK, SvK, GF
	Värmeledning (centralvärme) med pannrum under korgolvet utfördes av C. A. Hellström, Visby.	SvK, GF
	Nytt golv lades in på betongbotten.	SvK, GF
	Innertaket laserades (tidigare vitlimmat) och murytorna målades.	SvK, GF
	Dörrar och fönster nymålades.	GF
	Den berömda madonnabilden såldes till SHM (konserveras av Alfred Nilsson) och en replik tillverkades och placerades i kyrkan.	SvK, GF, ATA
	Altaruppsatsen konserverades och placerades åter på altaret, även triumfkrucifixet konserverades.	SvK, GF
	De äldre inventarierna, som på 1800-talet blivit övermålade, återställdes nu till sin ursprungliga färgsättning (predikstol, bänkarna, korbänken, altarring, bekännelsepall). En tidningsartikel i GF anger dock att altarringen, bänkarna, och skärmen bakom korbänken nymålades.	SvK, GF
1926-1937	Bänkarna gjordes bekvämare vilket fick följden att två rader slopades p.g.a. platsbrist.	SvK, GF
	Läktaren togs ned och dess barriär (delar av barriären som i sin tur är delar från väggen mellan långhus och ringkammare) sattes in som skärmar vid bänkarna längs S ingången.	SvK, GF
	Församlingen ansökte om att få täcka taket på tornet med ny träbeklädnad.	ATA
	Krucifixets grönaktiga bemålning med blom- och bladornament togs bort och ”behandlades i de gamla färgerna efter de fragment som funnos” och figuren kompletterades av konservator Alfred Nilsson (1933).	ATA
1942	60 danska mynt hittades på kyrkogården.	GF
o. 1946	En gravhäll rengjordes, den kramlades fast i stigluckans murverk samt försågs med tak.	ATA
1950-1952	Kyrkogården utvidgades åt Ö – på den delen anlades rosplanteringar.	GF
1976	Oljepanna.	Inskr.
1977	Taken lades om enl. foton i GF-arkiv, beslutet togs 1976.	GF, ATA
1983-84	Underhållsarbeten: Sakristians trägolv lades om – i samband härmed hittades ca 30 bemålade putsstycken och delar av absidens sockel frilades.	ATA

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.	
1985	En omfattande restaurering genomfördes (GK anger 1984) efter förslag av arkitekt Kjell Abramson arkitektkontor AB. Fasaderna rengjordes och korets och sakristians fasader putsades med KC-puts (de senares fasader var tidigare spritputsade). Befintlig puts på tornet togs bort. Tornets och långhusets (förhöjningen putsades och patinerades) fasader fogades.	GF, GK
	Tornhuven reparerades och försågs med invändig avvattning. Klockdäcket lades om.	GF
	Stuprör monterades på kor- och långhustaken. Trasiga tegel byttes. Ny vindflöjel.	GF
	Dragstag monterades.	GF
1985	Fönstersnickerier beställdes. Långhusets N fönster byttes. Fönstret ovan S portalen tätades.	GF
	Ny dörr i östgaveln. Ramp av kalkstensskivor ordnades innanför tornportalen. Långhusportalens trappa lagades med sten som klistrades fast och korportalen med C-bruk.	GF
	Tornbjälklaget kompletterades med golvplank.	
	Väggar och tak invändigt rengjordes, taket målades.	GF
	Kvadermålning i triumfbågen, dekorationsmålningar på Ö väggen i koret togs fram liksom sakristidörrarnas färg.	GF
	Brädtaken i kor och långhus målades med mager oljefärg.	GF
	Korgolvets sandstensplattor avjämnades och kalkstenshällar lades på resterade ytor.	
	Altarpupsatsen, predikstolen, triumfkrucifixet och nummertavlan konserverades av Marianne Korsman Ullman.	GF
	Altarringens och bänkarnas färg förbättrades, den förra flyttades något.	GF
	Altarskivan lades och sockeln putsades om.	GF
	El-armaturer.	GF
1989	Orgeln byggdes av Septima Orgel AB, Umeå, användes tidigare som harmonium. I samband härmed ansökte församlingen att få ändra på bänkkvarteret närmast orgeln.	ISO, ATA
1995	Församlingen ansökte om ljusbärare i kyrkorummet.	ATA
2001	Dopfunten (från 1737) samt ett okänt antal gravhällar konserverades av Stenkultur i Stockholm AB.	GF
2002	Elringning.	GF
2006	Likvagnen konserverades av Katarina Schüssler, Byggnadshyttan.	GF
2000-talet	Högtalare.	Muntl
2008	Fliseldning med panna i separat byggnad utanför kyrkogården NV om kyrkan.	Till
2012	Åtgärder på kyrkogårdsmuren samt nedtagning av träd. Entreprenör Skogsstyrelsen.	GM
	Iordningställande av prästgårdsruinen. Ansvarig, Vänge församling i samverkan med Gotlands Museum	GM

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.	
2013	Restaurering och stöldsäkring av ljuskronor och ljusredskap. Ansvarig entreprenör Dahlströms metallgjuteri.	GM
2017	Byte av tornspiror. Ansvarig entreprenör?	GM
2017	Beslut att anlägga en askgravlund	GM

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv (Gotlands Museum).
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
kh	kyrkoherde
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Strelow H. Nilssøn, Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd IV:3, 1952.
t.	Tidigt
Till.	Tillsynsprotokoll 2009-06-17.

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölagen (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslagen (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilda gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag, SFS 1988:950 t.o.m SFS 2019:864

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA* (*Antikvarisk-topografiska arkivet*), Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM* (*Statens Historiska Museer*), Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby
 Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
 Falck, W. 1983. Rapport ang. arkeologisk undersökning i Viklau kyrka, Gotland.
 Gravvårdsinventering av Viklau kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
 Gravvårdsinventering av Viklau kyrkogård, utförd 2017 av Gotlands Museum.
 Norberg, R. 1930. Brev till Pastorsämbetet i Viklau.
 Stenberger, M. 1942. Rapport till Riksantikvarien. ATA dnr: 2089/42.
 Trädvårdsplan Viklau kyrka 2011. Gotlands Museum.
 Vård- och underhållsplan, Viklau kyrka 2010. Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Böttger-Niedenzu, B. & Niedenzu, A. 1988. Neufunde gotländischer Bildsteine 1981–1985. Skandinavistik 18.
 Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
 Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
 Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
 Strelow H. Nilsson, Cronica Guthilandorum, 1633.
 Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
 Sveriges Kyrkor, Gotland volym IV:3, 1952.
 Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
 Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Kartor

1752. Skattdrägningskarta Viklau sn. Lantmäteristyrelsen, H85-1:2.
 1895. Laga skiftes karta. Lantmäteristyrelsen, H85-2:2.